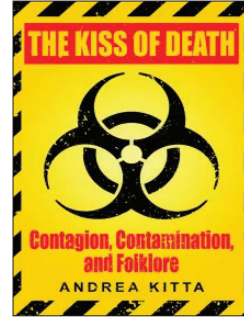


Nakkushaigus kui sotsiaalne ja kultuuriline fenomen

Andrea Kitta. *The Kiss of Death. Contagion, Contamination and Folklore*. Logan: Utah State University Press, 2019, 202 lk.



Haigused, eriti nakkushaigused, on sotsiaalne ja kultuuriline fenomen, mis hõlmab haigustest arusaamist, sh rahvapärasteid seletusmudeleid, haigustega seotud hirme ja eelarvamusi. Meie arusaam tervisest on omakorda seotud kogukonnaga, sotsiaalse elu ja keskkonnaga, kus inimeste lokaalsed mured ja probleemid on lähedases seoses meditsiiniuuringute ja tervisetöötajatega. Aru saamiseks tervisest ja tervisega seotud valikutest, peaksite uurima neid kultuurilisi arusaamu ja mõjutusi, mis tõstavad küsimuse riskist kogukonnale või üksikisikule. Nii võiks refereerida Andrea Kitta mõtteid eelmisel aastal ilmunud uurimuse alguslehekülgedelt. Tegelikult on haiguste ja nakkuse narratiividest kirjutatud ka varem, siinkohal sobib nimetada selliseid monograafiaid, nagu näiteks ameerika folklorist Diane Goldsteini 2004. aastal ilmunud uurimus AIDS-iga seotud uskumustest, muistenditest ja kuulujuttudest “Once upon a Virus: AIDS Legends and Vernacular Risk Perception” (Logan: Utah State University Press) ja Priscilla Waldi uurimust “Contagious, Cultures, Carriers and the Outbreak Narrative” (Durham NC: Duke University Press, 2008).

Andrea Kitta tähelepanuväärne folkloristlik uurimus erinevatest nakkushaigustest ja nakatumisest valmis vahetult enne 2019. aasta koroonaeptideemia algust Hiinas. 2020. aasta märtsiks muutus epideemia juba üleilmseks pandeemiaks. Tegemist on Andrea Kitta juba teise folkloristikat ja tervist ning meditsiini ühendava uurimisega. (Kitta esimene uurimus “Vaccinations and Public Concern in History” ilmus 2011. aastal.) Autori käesolev raamat jätkab ja avardab sama teemat, sidudes omavahel meedia, etnograafilised ning narratiivide uuringud. Autori enda määratluse kohaselt vaatleb “The Kiss of Death” rahvalikke uskumusi ja praktikaid, mis tekivad ja levivad seoses nakkuse ja nakatamisega, ning püüab mõtestada nende teemadega seotud uskumuste ja muistendite olemust. Kuna raamatu autor õpetab folkloristikat East Carolina ülikoolis, on raamat mõeldud peale laiema publiku ka kraadiõppuritele, näitamaks neile folkloristika kui distsipliini võimalusi uurida laiuti ja sügavuti uskumuslike juttude ainet ja traditsioonilisi mudeleid meedia, interneti ja populaarkultuuri analüüsi kaudu. Monograafia lõpust võib lisaks kasutatud kirjandusele ning aine- ja nimeindeksile leida üliõpilastele suunatud eraldi osa (*reading guide*) koos kordamisküsimustega ning loetu lühikeste selgitustega. Autor on siin pakkunud üliõpilastele selgitusi ja olulisemat kirjandust eri peatükkides käsitletud teemade juurde, samuti küsimusi ja arutlusainet, millele on võimalik vastuseid leida, kui peatükid eelnevalt hoolega läbi lugeda.

Järgnevalt veidi lähemalt monograafia sisust. Raamat koosneb viiest unikaalsest juhtumi-uurimisest, milles vaadeldakse nakkuse ja nakatumise sotsiokultuurilisi kategooriaid. Peale selle on raamatus sissejuhatus ja kokkuvõte. Põhjalikus sissejuhatuses toob autor ära 21. sajandil tehtud olulisemad folkloristlikud uurimused, mis käsitlevad

nakkust ja nakkushaigusi mitmetest aspektidest. Samuti avatakse siin kogu uurimust läbivaid põhimõisteid ja suundumusi nagu tänapäeva muistend (*contemporary legend*), autentsus ja hübriidsus (*hybridity*), folkloori, meedia ja popkultuuri seosed ja mõjutused jms.

Näiteks peatükis "Haigus tuleb majast seest!" toob autor esile nakkushaiguste-ga seotud teemad immigratsioonist ja pahatahtlikust patsiendist, nakkuse levitajast. Haigusnarratiivide eesmärk on tihtilugu võõraste stigmatiseerimine. Ameerikas on nn kolmandat maailma tüüpiliselt seotud vägivaldsuse, haiguste ja surmadega. Need, kes heaoluriikidest (ehk siis esimesest maailmast) nendesse regioonidesse reisivad, või need, kes üldse reisivad, on juttudes kahtlased. Geograafiline asukoht – asukohamaa, rass, rahvus, seksuaalsus – kõik need näitajad on muutunud nakatamise narratiivides oluliseks. Peale hirmu nakatumise ja haiguse ees väljendavad nad hirmu võõraste, väljaspoolsete ees. Rahva arvamustes on haigused seotud sooliste näitajatega, kindla territooriumi ja rassiga, kellele nii või teisiti seatakse narratiivides vastutus leviku eest. Nt AIDS-i seostatakse seksuaalvähemustega, Ebola sai nime jõe järgi Aafrikas, SARS on seotud Aasia ja aasialastega. Autor on oma monograafias keskendunud Ameerika Ühendriikide kultuuriruumile ja toob selles peatükis välja, kuidas paljud haigused, mis on omistatud väljaspoolsetele sissetoojatele, tulevad hoopis Ameerikast endast.

Üleloomulikku nakkust käsitlevas peatükis (*supernatural contagion*) esitleb autor omamoodi provokatiivselt interneti mütoloogilist olendit *Slender Mani* vaimse tervisega seotud diskursuse osana. Lääne kultuuriruumi internetis sündinud õuduslugude tegelaskuju *Slender Man* on tuntud kui paljude laste ja noorte nn *creepypasta* (internetis levivad hirmulood) lugude kangelane. Meedia ja *slender mani* fenomenis osalejad seo(sta)vad *Slender Mani* kiusamise, vägivalla ning ka surmaga. On teada juhtumeid, kus tegemist ei ole ainult laste- ja noortekultuuri süütu põnevusjutuga, vaid hirmutamisest saab reaalne kiusamine. Selles peatükis uuribki autor nn *slenderi* haigust (*slender sickness*) ja selle võimalikke seoseid depressiooni ja küberkiusamisega. Kitta näitab, et *Slender Man* võib teatud viisidel aidata või hoopis kahjustada neid, kes on selle fiktsioonilise tegelase fännid. Selle peatüki üheks alateemaks on diskussioon majanduslike ja sotsiaalsete probleemide küsis vaevleva Pine Ridge'i indiaanlaste reservaadis toimunud noorte kiusamis- ja enesetapujuhtumid. Ühe võimaliku rahvaliku arvamuse kohaselt õhutab noori seda tegema indiaanikultuuris ja uskumustes *Slender Maniga* väga sarnane mütoloogiline tegelane pikk mees (*Tall Man*). Kohalikus kultuuris on need kaks tegelaskuju segunenud.

Andrea Kitta leiab, et vampiiride ja zombide kujutamine popkultuuris ja on oma-moodi vahend, sümboliseerimaks kaasaegseid reaalseid ja kujutletud hirme. Raamatu neljandas peatükis analüüsibki ta nende tegelaste kujutamist filmides, meedias ja internetis. Vampiiride ja zombide populaarsus on viimasel ajal märgatavalt suurenenud ning neid kujutatakse seoses epideemiatega, hirmuga surma ja ühiskonna kollapsi ees.

Raamatu viimastes peatükkides viljeleb autor muu hulgas feministlikku uurimisuunda folklooris, demonstreerides, kui tavapärased on soo, vägivalla karistuse ja stigmatiseerimise juttudes moraalse puhtuse, soo, ja seksuaalse käitumise sotsiaalsed konstruktsioonid. Näiteks viimast peatükki "Surma suudlus" (*the kiss of death*) võib pidada traditsiooniliseks folkloristlikuks uurimuseks, milles käsitletakse ühe jututüübi ja jutumotiivide traditsioonilisi ajaloolisi arenguid ja leitakse sellelesamale vanale jutusüžeele vasteid internetist ja popkultuurist. Siin tulevad kõne alla jutu-uurijale nii tavapärased mõisted nagu jutu struktuur, motiivid, variandid. Vanades jututüüpides ei

ole võõra suudlus tingimata ohtlik (nt Uinunud kaunitar, Lumivalguke), ent tänapäeva popkultuurist (nagu ka linnalegendidest) leiab jutte nii teadlikust pahatahtlikust nakatavast suudlusest kui ka teadmatult nakatamisest. Kitta toob välja, et mürgise huulepulgaga värvitud huultega suudlus tuleb muu hulgas esile ka niisugustes populaarsetes seriaalides nagu “Troonide mäng” ning Batmani filmides.

Märtsi alguses jõudis ka Eestisse Hiinast alguse saanud koroonaviirus ning märtsi keskpaiku suleti viirusega võitlemiseks enamiku Euroopa riikide piirid. Tegemist on globaalse levikuga nakkushaigusega, mille kohta levivates rahvapärastes uskumustes ja narratiivides on võimalik leida Andrea Kitta käsitlustega nii sarnaseid kui ka erinevaid jooni. Esiteks sellepärast, et meedia tõttu on haigus ja hirm selle ees, nagu ka kõik sellest johtuv, meie kõrval 24 tundi ööpäevas, me võime meedia vahendusel iga päev jälgida selle leviku kaarti maailmas, üha kasvavat nakatunute ja surnute arvu eri riikides ja maailmajagudes. Sellest on saanud globaalne kõiki ja kogu maailma ühendav jutuks ja arutluste teema, mis meedias (eriti sotsiaalmeedias) saab rohkem kui kunagi varem väljenduse folkloori kaudu: uskumuste, vandenõuteooriate, kuulujuttude, huumori, eriti meemide abil. Üheks selle globaalse haiguse eripäraks see, et ta ründab – rohkem kui ükski eelnenud nakkus – tänapäevaste mugavustega harjunud inimeste ühte põhilist ja enesestmõistetavat õigust – saada osa avatud maailmast. Ta sunnib inimesi paiksemaks, mitte reisima ja osalema kontsertidel, spordivõistlustel jm rahvarohketel üritustel. Eestis on see pandeemia pannud inimesi suunama oma huvi pereelu ja laste, omamaise toodangu, looduse ja loomade vastu. Väärtustatakse rohkem kogukonda ja elu maal.

Praegu tundub, et tänavune pandeemia pakub hulganisti igasugust materjali uurimistööks ja küllap mõnevõrra muudab ka seniseid käsitlusi nakkustest ja nakatamisega seotud folkloorist. Andrea Kitta siin tutvustatud uurimus on tänases kontekstis aktuaalne, siit leiab sarnasusi ja äratundmist ka praeguse pandeemiaga seotud uskumustes, juttudes ja diskussioonides, joonistuvad välja traditsioonilised narratiivid, mis võimendavad ja avavad ühiskonnas toimivaid võimusuhteid ja stereotüüpe ning marginaliseerivad kultuurilist Teist. Kokkuvõtteks: Andrea Kitta raamat rikastab ja avardab sisulises ja teoreetilises mõttes folkloristika piire, selle ülesehitus ja teoreetilised suundumused teevad uurimuse huvitavaks laiale ringile uurijatele ning üliõpilastele, samuti teistele distsipliinidele. Sellest lähtuvalt oli väga rõõmustav uudis see, et Rahvusvaheline Täna-päeva Muistendite Uurimise Selts, mis koondab üle maailma tänapäeva muistendite, kuulujuttude ja vandenõuteooriatega tegelevaid uurijaid, otsustas anda tänavuse Brian McConnelli raamatupreemia Andrea Kittale sellesama siin tutvustatud monograafia “The Kiss of Death” eest.

Eda Kalmre